

Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi

Volume: 40, Winter-2018, p. (64-80)

ISSN: 1308-6200 DOI Number: 10.17498/kdeniz.488659

Research Article

Received: November 27, 2018

Accepted: December 11, 2018

This article was checked by iThenticate.

**TÜRK HARP TARİHİ YAZICILIĞINA VE ASKERİ TARİH-HARP
TARİHİ KONULARINA İLİŞKİN DEĞERLENDİRME**

**EVALUATION ON HISTORIOGRAPHY OF TURKISH WAR AND
THE TOPICS OF MILITARY HISTORY-WAR HISTORY**

**АНАЛИЗ ИСТОРИОГРАФИИ ТУРЕЦКИХ ВОЙН И ВОПРОСЫ
ВОЕННОЙ ИСТОРИИ**

Levent ÜNALP*

ÖZ

Dünya tarihini büyük oranda harpler oluşturmaktadır. Bu nedenle harp tarihini bilmek tarihi daha iyi anlamak ve değerlendirmek açısından önemlidir. Nitekim harp tarihi, tarih biliminin en önemli alt bölümlerinden birini teşkil etmektedir. Geçmişteki harpleri incelemek, sonuçlarına tesir etmiş sebepleri araştırmak, uygulanmış prensipleri değerlendirmek ve bunlardan ders çıkarmak harp tarihinin işi olmaktadır. Türkiye'de harp tarihi yazımı konusunda yetersiz kalındığı aşikârdır. Yetersizliğin çeşitli sebepleri vardır. Askeri arşiv belgelerinin ortaya çıkarılması ve araştırmaya sunulmasındaki eksiklikler bunların başında gelmektedir. Bundan başka, tarihin diğer çalışma alanlarında olduğu gibi harp tarihinin de sadece geçmiş harplerin kronolojik sıralanması veya mevcut kaynakların günümüz Türkçesine çevrilerek yazılması suretiyle yapılmaya çalışılması da diğer bir yetersizliktir. Oysa harp tarihi çalışmalarının günümüze ve geleceğe ışık tutabilmesi için harp tarihi ile ilgili mümkün olduğunca fazla kaynağın analiz ve sentez edildikten sonra akıcı, anlaşılır bir üslupla eser haline getirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışma, askeri tarih ve harp tarihi konularına açıklık getirmek amacıyla yapılmıştır. Çalışmada günümüze kadar yürütülen tarih yazıcılığı ve askeri tarih çalışmaları hakkında bilgi verildikten sonra askeri tarih ile harp tarihinin konu ve kapsamı değerlendirilmiş ve sonuç kısmında askeri tarih-harp tarihi çalışmalarının daha etkin yürütülmesi konusunda düşünceler belirtilmiştir. Çalışma için literatür taraması metodu ve nitel araştırma modeli kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Askeri Tarih, Harp Tarihi, Osmanlı Tarih Yazıcılığı, Tarih Yazıcılığı.

* ORCID: 0000-0003-4023-7064 Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi,
unallevant11@gmail.com

ABSTRACT

The World history substantially is made of wars. For this reason, knowing the history of the war is important to understand and evaluate the history better. Thus, war history constitutes one of the most important subdivisions of science history. Examining the past, investigating the causes that affected their results, evaluating the applied principles and learning from them are all the work of war history. It is obvious that Turkey is insufficient in writing war history. This inadequacy has several causes. Uncovering military archive documents and deficiencies in submitting to research are at the top of the list. Furthermore, just like in other work areas of history, Trying to write the war history by putting them in chronological order or by translating the existing sources into today's Turkish are another inadequacies. However, in order for the war history to shed light on the day and the future, As many sources as possible need to be transformed into work after being analyzed and synthesized with a fluent, and an understandable style. This study was carried out to clarify military history and war history. In the study, after giving information about historiography to date and military history work, subjects and scopes of military history and war history were evaluated and at the conclusion thoughts for military history-war history to be more effectively executed are mentioned. Literature review method and qualitative research model are used for the study.

Keywords: Military History, History, War History, Ottoman Historiography, Historiography.

АННОТАЦИЯ

Всемирную историю, в основном определяют войны. С точки зрения исследования истории войн, имеет огромное значение в деле оценки и изучения самой истории. Таким образом, история войн является одной неотъемлемой частью историографии. Сама дисциплина направлена к исследованию истории прошлых войн, итогов, причин, принципов и для выводов. Становится очевидным, что в Турции имеется нехватка научных исследований по изучению истории войн. Поводом этого является несколько причин. Главным из них является пока ещё не до конца выявленные исторические документы из военных архивов. Кроме этого, точно так же, как и в других сферах истории, история прошлых войн изучена в соответствии только хронологического порядка и имеется нехватка полного перевода исторических документов на современный турецкий язык. В то время, как после устранения вышеуказанных недостатков, анализа и сопоставления источников можно получить нужные и значительные труды в сфере изучения истории войн. Это исследование было проведено для пояснения вопросов военной истории и истории войн. В исследовании делается обзор историографии по изучению истории войн и военной истории, оценивается предмет и область обеих дисциплин. В конце статьи даются некоторые рекомендации по поводу эффективного исследования данной области историографии. Для исследования были использованы метод обзора литературы и модель качественного исследования.

Ключевые слова: военная история, история войн, историография.

1. Giriş

Tarih boyunca büyük güçlerden birinin zaferi ya da bir başka büyük gücün çökmesi, çoğu kez ordularının uzun sürelerle yaptığı savaşların sonucunda olmuştur. O nedenle bir

ordunun savaş sırasında nasıl çarpıştığı büyük önem taşımaktadır (Kennedy, 1990: VII). Zira teşkilatlı ve düzenli askeri birliklerin ifadesi olan ordular, tarihin kadim asırları boyunca devlet olarak adlandırdığımız büyük sosyal vahdetin en önemli unsuru olmuştur. Böylece aynı zamanda geniş çaplı bir organizasyonun varlığını da ortaya koyarak, sosyal ve ekonomik çerçevenin belirleyici aktörü özelliği kazanmıştır. Unutulmamalıdır ki modern öncesi (antik) çağda dahi ordu, bir düzeni, bürokratik yapılanmayı, sosyal politikaları, vergi düzenini ve toplum hiyerarşisinin mahiyetini belirlemiştir. Bu haliyle de tarihçilere ilginç ve yeni meselelere ulaşma yolunda hayli verimli bir saha açmaktadır (Emecen, 2008: VII). Dolayısıyla tarih boyunca ortaya çıkmış güçlerin yükseliş ve çöküşlerinin canlı kanıtı olan harplerin tarihini bilmek, her yönüyle incelemek hiç şüphesiz insanlık tarihini anlamaya yardımcı olacak kıymetli veriler sağlamaktadır.

Çok eski olmakla övünen Batı savaş tarzı beş ana temele dayanmaktadır. Bunlar; Doğu'daki düşmanlarına karşı üstün teknolojiye sahip olmak, askerlikte disipline öncelik vermek, tepki dinamiği (kendisine yönelen her tehdide karşı çözüm) geliştirmek, askeri üstünlük sağlamak (güçlü ordulara sahip olmak) ve askeri geleneğin sürekliliğini sağlamaktır (Parker, 2014: 2-11). Bu temel unsurlar içerisinde yer alan askeri geleneğin sürekliliği, askeri usullerin ve savaşlarda kullanılan yöntemlerin gelenekleştirilmesi ile elde edilmiş, bu sayede uygulamada kolaylık ve standartlık sağlanmıştır. Askeri geleneklerin oluşturulması, geliştirilmesi ve sürdürülmesinde özellikle komutan ve stratejistlerin düşünce ve tecrübelerini yazılı eserlerle sonraki nesillere aktarmasının büyük rolü olmuştur.

Şüphesiz Batı'da askeri tarih bu sayede gelişmiş, zamanla bilimsel ve metodolojik temellere oturmuştur. Günümüzde de Batılı siyasetçiler ve askerler, geçmiş muharebe tecrübelerinden azami istifade etmekte, ordular teknolojik gelişimlerin yanı sıra askeri geleneklerini sürdürmeye gayret etmektedir.

Türk milletinin tarihi büyük oranda savaşlardan meydana gelmesine karşın, genel tarih olgusuna paralel olarak askeri tarih anlayışı da geç gelişmeye başlamış ve hala arzu edilen seviyeye ulaşmamıştır. M.Ö. III. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan ve uygulamalarla köklü bir yapıya kavuşan Türk askeri kültürünün bilimsel yöntemlerle sağlam esaslar üzerine inşa edilmesi için mutlaka yeni adımların atılması gerekmektedir. Çünkü Türkiye'de tarih yöntemi konusundaki çalışmalar maalesef az sayıdadır (Acun, 1998: 718). Harp tarihi söz konusu olduğunda ise durum daha olumsuz seviyededir. Başta beş yüz yıllık Osmanlı dönemi olmak üzere, Osmanlı öncesi ve sonrası ile birlikte "Türk askeri tarihi"ne dair Türkiye'nin sivil ve askeri kurumlarında yürütülen araştırma ve öğretim faaliyetlerinin hâlihazırdaki durumuna baktığımızda, alanın hem resmi hem de sivil toplum paydaşlarının ellerini taşın altına bilinçli şekilde koymaktan çok uzak oldukları söylenebilir. Silahlı Kuvvetler bünyesinde "harp tarihi" ya da "askeri tarih" alanında yürütülen faaliyetler stratejik bir planlamaya yönelişten mahrum olduğu için, konvansiyonelleşmiş kabuller üzerinde rutin faaliyetlerin ötesine geçmemektedir (Yıldız, 2012: 15).

Aslında Türkiye'de sivil akademisyenler ve kamuoyu tarafından uzun yıllardır "askerlerin işi" olarak görülmeyle devam eden askeri tarih, strateji, savaş felsefesi, askeri sosyoloji, askeri psikoloji, savaş ekonomisi, askeri hukuk, ordu yönetimi ve organizasyonu gibi disiplinler, sadece Türkiye'de değil NATO'nun en gelişmiş ordularında da askerlerin "üvey evladı" kalmış gözükmemektedir (Gray, 2010: 19). Harp Okulları ve Harp Akademilerine, ancak 2000 ve 2003 yıllarında çıkarılan kanunlarla, askeri tarih alanında yüksek lisans öğretimi yapma imkânı kazandırılmış, bu kurumlar askeri tarih ve askeri sosyal bilimler açısından arzu edilen seviyeye ulaşmamıştır. (Yıldız, 2012: 12).

2. Tarih

Tarihin, geçmiş hakkında bilgi sahibi olmak gibi entelektüel bir merakı tatminin çok ilerisinde, hayata dair bir görüşe sahip olmak açısından da önemli bir yere sahip olduğunu söylemek yanlış olmaz. Tarihçilerin bilimsel ve ideolojik anlayışlarıyla felsefi yaklaşımlarına göre birçok tarih tanımı yapılmıştır. Bununla birlikte bu tanımlar, çoğu zaman birbirini tamamlar nitelikte olup, birçoğunda ortak izahların yanı sıra tarihin farklı yönlerine de işaret edilmektedir (Demircan, 2016: 15).

Bugün kullandığımız “tarih” kelimesi İbranice’de “ay” anlamına gelen “yareks” sözcüğünden gelmektedir (Togan, 1985: 2) ve Türkçeye Arapçadan geçmiş bir sözcüktür. Anlamı ise, hatırlanmaya değer olayların hikâye tarzında anlatılmasıdır (Arar, 1983: 27). Batı dillerinde tarih kelimesinin karşılığı olarak kullanılan “History, İstoria, Historia, İstori” gibi kelimelerin etimolojik incelemesi yapıldığında, bunların Yunanca kökenli olduğu görülmektedir. Somut bir malzeme, bilgi anlamına gelmektedir. İlk defa tarihin babası olarak anılan Herodot (M.Ö.484-M.Ö.425), M.Ö. 440 yılında yazmış olduğu “Herodot Tarihi” isimli eserinde araştırılmış haber ve tarih araştırması anlamında “Historya” kelimesini kullanmıştır (Perk, 1946: 8).

Tarih biliminin öncülerinden kabul edilen ve Peleponnez Muharebelerini (M.Ö. 431-404) kaleme alarak öğretici tarih yazıcılığının ilk örneğini veren Thukydides (M.Ö.460-M.Ö.400)’e göre tarih; kişisel deneyimleri artırır, bilgiyi çoğaltır ve bunların doğal sonucu olarak insanı muktedir olmaya götürür. Ona göre bilmek muktedir olmaktır (Aktar, 1983: 121). İngiliz tarihçi E.H. Carr (1892-1982)’a göre tarih; kısaca nedenlerin incelenmesi (Carr, 1980: 11-41), İngiliz askeri strateji uzmanı ve tarihçilerinden Basil Liddell Hart (1895-1970)’a göre; evrensel bir deney (Hart, 2002: 1), Fransız düşünür Jean-Jacques Rousseau (1712-1778)’ya göre ise; birçok şeyler arasından gerçek olanı seçme sanatıdır (Erendil, 1990: 2).

Tarih, en geniş anlamıyla; “insanlığın eylem ve fikirlerinin gelişmesini izleyen bir bilimdir” şeklinde tanımlanabilir (Göyünç, 1983: 121). Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğüne göre ise; “toplumları, milletleri, kuruluşları etkileyen hareketlerden doğan olayları zaman ve yer göstererek anlatan, bu olaylar arasındaki ilişkileri, daha önceki ve sonraki olaylarla bağlantılarını, karşılıklı etkilenmeleri, her milletin kurduğu medeniyetleri, kendi iç sorunlarını inceleyen bilim” olarak tanımlanmaktadır. “Tarih; insan toplumlarında ve toplumlar arasında meydana gelen olay ve gelişmeleri, yer ve zaman göstererek, neden-sonuç ilişkileri içerisinde inceleyen ve değerlendiren bilimdir” (Uçarol, 2000: 1).

Tanımlardan da anlaşılacağı gibi tarih, insanların faaliyetleri sonucunda meydana gelen olaylarla ilgilenir. Bu nedenle tarih, geçmişte yaşanmış olaylar dizisi değil, “insanların düşüncelerinin ifadesi olan ve zamanla ortaya çıkan olayları; insanların yönlendirdiği sosyal gelenekleri konu edinir” (Kütükoğlu, 1997: 3).

Bir milletin yaşam öyküsü olan tarihini bilmesi, o millete zaman boyunca kendisini öteki milletlerden ayıran özel benliğinin nasıl oluştuğunu, neleri başarıp neleri başaramadığını, bunun nedenlerini aydınlatarak kendisini gerçekçi ölçülerle değerlendirebilmesini, öteki uluslar arasındaki yerini öğretir (Gökberk, 1983: 320).

İnsan topluluklarının ilk kaynağı olarak adlandırılacak tarih, bugün sadece “geçmiş” ile uğraşan bir bilim olmaktan ziyade, ulusların ve uluslararası ilişkilerin siyasi, ekonomik, sosyal, askeri gelişmelerini inceleyen dinamik bir bilim olmuştur. Bu yönleriyle de tarih, bütün bilimlerin temeli sıfatını kazanmıştır (Uçarol, 2000: 2).

3. Tarih Yazıcılığı

Tarih yazıcılığı üstün bilgi ve tecrübe ile yoğun çaba gerektirdiğinden oldukça zor bir maharettir. Bununla birlikte, sonraki nesillere bırakılacak en değerli miras olan tarihi

gerçekleri gün yüzüne çıkarma adına çok önemli ve gereklidir de. Mustafa Kemal Atatürk "İnsan tarihin manasını ancak olgun bir yaşa eriştikten sonra anlıyor. Ve tarih ancak bu yaştan sonra yazılabilir. Çok arzu ederdim ki birkaç arkadaşla beraber hayatımızdan geri kalan zamanı tarih yazmakla geçirelim" sözleriyle tarih yazıcılığına olan heves ve düşüncülerini ifade etmiştir (Depsen, 2008: 85).

Herodotos'la (MÖ 460-395) başlatılan tarihçilik ve tarih düşüncesi zaman içinde değişim geçirmiştir. Çünkü tarihe verilen değer ve tarih kavramına yüklenen anlamda dönemlere göre beliren farklılaşmalar meydana gelmiştir (Şimşek, 2013: 1). Tarih, her dönemin/ devrin/ zamanın ruhuna uygun şekillenmiştir. Örneğin eski Yunan'da Hekataios (MÖ 560-480) ve Herodotos'da olduğu gibi bir seyyah edasıyla, farklı toplum ve coğrafyalara ait yaşantı ve kültürler hakkında bilgi verirken ve geçmişe ilişkin olayların ve hikâyelerin anlatımı şeklinde kendini gösterirken (Gezgin, 2014: 16) Roma'da, ünlü hatip Cicero'nun (MÖ 106-43) vurguladığı gibi konuşmacının belagatine, hasametine (dil oyunları-retorik) malzeme olarak anlaşmıştır (Breisach, 2009: 84-85).

Ortaçağ'da, hem Avrupa'da hem de İslam coğrafyasında dinsel bir amaç için, genelde salt aktarım biçiminde kendini göstermiştir. Concorcet (1743-1794) ve Voltaire (1694-1778) ile gelişen rasyonel tarih anlayışı ve betimsel tarih yazımı, Fransız İhtilâli'nin ortaya çıkardığı ulusçuluk akımı sayesinde tüm bilgi alanları arasından seçilerek "başköşeye" oturmuş, her devletin "şanlı", "en eski" ve "büyük" geçmişini ortaya çıkarma çabasına sağladığı katkı kadar da önemini korumuştur (Şimşek, 2013: 2).

August Comte (1798-1857) tarafından 1830-1848 yılları arasında yayınlanan pozitivism ile modern bilimlerin daha da sistematikleşerek önem kazandığı görülmüştür. Tüm disiplinler gibi tarih de pozitivist bir temelde gelişerek bilim kategorisine dâhil olmak istemiştir. Bu süreçte ulusçu düşüncelerden de etkilenerek kendine yeni bir çalışma alanı bulan tarih, aynı zamanda pozitif bir bilim alanı olma mücadelesine girmiştir (Breisach, 2009: 342).

XX. yüzyıl boyunca siyasi dalgalanmalardan fazlasıyla etkilenen tarihçiliğin yaygın olarak her dönem iktidarıyla gerçekleşen yakın teması, eleştirel bir akademi kurulmasını zorlaştırmıştır. 1945 sonrasında başta ABD olmak üzere Avrupa kıtasında disiplinler arası çalışmalar yapmanın gereği anlaşılmıştır (Şimşek, 2013: 4).

3.1 Osmanlı Döneminde Tarih Yazıcılığı

Osmanlı Tarih yazımının doğuşu hakkında tartışmalarda çoğu, Osmanlıların tarihlerini ancak XV. yüzyıl sonlarında yazmaya başladıklarını belirtir. Gerçekten de o dönemden kalma, birçoğu basitçe Tevarih-i Al-i Osman başlığını taşıyan bir hayli el yazması vardır. Bu eserler Osmanlı Devleti'nin XIV. yüzyılın başlarında doğuşundan itibaren II. Mehmed'in yönetiminde İstanbul (Konstantinopolis)'un fethiyle imparatorluk statüsünün onaylanmasına kadar büyümesini geriye bakışla anlatır. (İnalçık, 1962: 152-167).

Daha çağdaş mahiyette sayılabilecek tarih yazımına, genellikle Fetret Devri denilen 1402-1413 İç Savaşı sonrasında başlanmıştır. 1402 Ankara Savaşı'nda I. (Yıldırım) Bayezid esir düşmüş, imparatorluğunun Timur tarafından parçalanışına tanık olmuş ve sonunda Timur'un ordularının doğuya dönmeye başladıkları sırada esarete ölmüştür. Timur oradan ayrılmadan önce I. Bayezid'in oğullarından birkaçını kendisine vassal tanımış ve onlara babalarının topraklarından kalan yörelerde hükmetme hakkı vermişti. Bu oğullardan biri olan Mehmed, zamanla kardeşlerini eleyip üste çıkmıştı. Bu mücadeleyi anlatan Ahvâl, öyküyü kazananın bakış açısıyla anlatır. Özgün durumuna çok yakın bir biçimde günümüze kalmış en eski Osmanlı tarihi belgelerden biridir ve Osmanlı tarihindeki olayları betimleyen tek kaynaktır (Kastritsis; 2014: 2).

Osmanlı tarih yazıcılığı, köken olarak Arap ve Fars kroniklerine, muhteva olarak Ortadoğu devlet ve toplumlarındaki nasihatname geleneğine bağlıdır (Ortaylı, 2011: 85). Dolayısıyla Osmanlıda tarih yazıcılığı uzun yıllar esas itibarıyla İslam tarih yazıcılığının devamı niteliğinde olmuştur. Bununla birlikte altı yüzyıllık dönemde tarihçiliğin her türünde büyük gelişme gösterildiği de aşikârdır. Önceleri şehname, gazavâtnâme, menakıpname türünde başlayan tarih yazıcılığı; vekâyi'nâme, teşkilat, tarihi coğrafya, biyografi, seyahatname veya Tevârih-i Âl-i Osman türünde eserlerle devam etmiştir (Yolalıcı, 2008: 476).

Ancak tarih yazıcılığındaki çeşitliliğe rağmen dünya tarihçilerinin eserlerinden ve arşiv belgelerinden etraflıca yararlanma, tarihin yan dallarına müracaat etme, tarihi malzemeyi sağlam bir eleştiri süzgecinden geçirerek olayların sebep ve sonuçlarına inme gibi bilimsel tarihi metotlarının uygulanmaya başlaması için XIX. yüzyılı beklemek gerekmiştir. Buna rağmen Türklerde tarih yazıcılığında değişimin ilk izleri XVIII. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanmıştır (Hayta ve Ünal, 2013: 137-138). Yani resmi niteliğiyle Osmanlı tarih yazımı, saray vakanüvisliği makamının oluşturulduğu XVII. yüzyıl sonlarına değin varlık kazanamamıştır (Fleischer, 1994: 246). Kuşkusuz bu arada yerli bir Türkçe tarihyazım geleneği vardı. XV. yüzyılın sonlarıyla XVI. yüzyılın başlarında Aşıkpaşazade ve Neşri gibi tarihçiler kısmen halk öykülerine ve yazarı belirsiz derlemelere dayanan, düz bir üslupla yazılmış Tevârih-i Al-i Osman türünde ürün vermeyi sürdürmüşlerdi (Fleischer, 1994: 247).

XVIII. yüzyıl başlarından Osmanlı Saltanatı'nın sonuna kadar Divan-i Hümayun'a bağlı olarak vakanüvislik kurumu, diğer bir deyişle merkez teşkilatına bağlı resmi devlet tarihçiliği oluşturulmuştur (Kütükoğlu, 1992: 36). Bazı tarihçiler vakanüvisliğin Abdurrahman Abdi Paşa ile başladığını öne sürerlerse de, merkez teşkilatına bağlı bir görev olarak Naima Mustafa Efendi ile başladığı kesindir (Özcan, 1992: 36). Bu kuruma atanan vakanüvisler, devirlerinin olaylarını birbirinin devamı olarak kaleme almış, böylece kesintisiz bir tarih kaynağı sunmuşlardır. Sayıları toplam 29'u bulan ve önceleri ne işittilerse, ne buldularsa yazan vakanüvisler XIX. yüzyıldan itibaren arşivlere inme imkânı da bulmuşlardır. Nitekim bu yüzyılda gerek Cevdet Paşa, gerekse Abdurrahman Şeref belirtilen nedenle mükemmel tarih eserleri kaleme almıştır (Yolalıcı, 2008: 476). Ancak bu iyi örneklerin yanı sıra bazı dönemler vakanüvis tayinindeki keyfilikler, övgü dolu metinlerin hazırlanmasına da sebebiyet vermiştir. Bütün kusurlarına rağmen vakanüvisler iki yüzyıla yakın bir zaman devlet merkezini ilgilendiren olayları tespit ve tasvir ederek günümüz tarih araştırmacılarına çok değerli bir malzeme külliyatı bırakmışlardır (Öztürk, 1999: 260).

Osmanlı tarihçiliğinde şu üç ana özelliği görmemiz mümkündür: Vakanüvislik, XVIII. ve XIX. yüzyılları kapsayan bir Divan-ı Hümayun memuriyetidir. Tarih yazıcılığı, toplumda var olan ideolojinin, hatta resmi ideolojinin ve bildirgeciliğin ihtiyaçlarına cevap vermiştir. En önemlisi Osmanlı tarih yazıcılığı bir üslup, bir edebiyattır ve müverrihin en çok meşgul olduğu, en maharetli olduğu düzey budur. Kuşkusuz Tanzimat Dönemi sonlarına kadar her tarih yazıcı bu üç özelliği temsil etmemiştir, resmi görüş dediğimiz ise bir kalıp düşünce değildir (Ortaylı, 2011: 81-82).

XVIII. yüzyılda Osmanlı toplum hayatında önemli değişme ve gelişmeler yaşanmış; 1727'de İbrahim Müteferrika'nın gayretleri ile resmi matbaanın kurulması birçok tarih kitabının da basılmasına neden olmuştur (İpşirli, 1999: 252). Bu yüzyıldaki sosyal gelişme ve değişimler kısa sürede tarihçiler ve kaynaklar üzerinde de etkisini göstermiştir. Daha önceleri takrir şeklinde birkaç örneğine rastlanmasına rağmen, ağırlıklı olarak XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupa ile diplomatik ilişkilerin giderek yoğunlaşması, sefaretname

adıyla yeni bir tarih kaynağının oluşmasına zemin hazırlamıştır (Unlat, 1992: 43). Bazılarında pek yararlı olmayan bilgiler yer almasına karşın sefaretnameler uzun yıllar Osmanlılar için dış dünyayla ilgili bilgi veren tek kaynak olma özelliğini taşımışlardır (İpşirli, 1999: 252) (Yolalıcı, 2008: 476).

XIX. yüzyılın öncesinde Osmanlı tarihlerinde bazı coğrafi tasniflerin yanı sıra, bireysel hanedanların yükselişlerine ve çöküşlerine dair kronolojik sıralamalar yaygındı. XIX. yüzyıl boyunca monarşinin bir yönetim biçimi olarak itibar kaybetmesi, bireysel hanedanların da artık meşru egemenliklerinin sorgulanır olması, onlarla yakından ilişkili olan tarih yazımı uygulamalarından kopmayı kolay ve doğal hale getirmiş ve Osmanlı tarih yazımında geleneksel olarak yeğlenen modellerin modası geçmiştir. Osmanlı düşüncüsü, Osmanlı tarihinin çizgiselliğine ve tekilliğine inanmaktan yavaş yavaş uzaklaşmış ve Osmanlı başarılarının dünya tarihi için merkezi bir önem taşıdığı varsayımını, önceleri kadar kolayca kabul eden tarihçilerin sayısı azalmıştır (Karateke, 2014: 156-157).

Batılılaşma süreci çerçevesinde tarihçilikteki gelişmelerin Avrupa'da görev yapan Osmanlı diplomatlarının etkisi ile gerçekleştiği, bunun Osmanlı tarihçiliğinin modernleşmesine önemli katkısının olduğu kabul edilse de Türkiye'de modern metodolojiye ilişkin ilk çalışmanın, bir vakanüvis olan Şanizade Mehmet Ataulah'a (1771-1826) ait olduğu söylenebilir (Oral, 2006: 65-66).

Osmanlı tarihçiliğinde XIX. yüzyılın yeni bir dönemin başlangıcı olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Bu yüzyılda bir taraftan klasik Osmanlı geleneğine bağlı olarak eserler verilmeye devam edilmiş, diğer taraftan yeni türler ve denemeler ortaya konulmuştur ki vakanüvisler arasında yer alan Şanizade'nin tarihi ve özellikle 12 ciltlik Cevdet Tarihi bunların başında gelmektedir. Batı dillerini iyi derecede bilen ve 1819'da vakanüvisliğe atanan Şanizade, sadece olayların sıralamasını değil, Avrupa'daki parlamentolar, şehirler, sigorta ve karantina sistemlerini de kaleme alarak Avrupa tarihi kadar eski Yunan ve Roma tarihlerini de bildiğini göstermiştir. Bu yüzyıl geleneksel vakanüvisliğin sınırlarını aşarak daha fazla iz bırakan başka bir tarihçiye de tanık olmuştur. Bu kişi, tarihçilikte XVI. yüzyıl başlarında Kemal Paşazade, XVII. yüzyıl ortalarında Kâtip Çelebi gibi XIX. yüzyılın dönüm noktası olacak Cevdet Paşa'dır. Onun bilhassa yaşadığı devrin bir aynası niteliğindeki Tezakir ve Maruzat adlı eserleri hatırat türünün ilk ve en önemli örneklerindedir. Cevdet Pasa, tarih kaynaklarını çok iyi tahlil ederek tenkit süzgecinden geçirmiş ve iyi bir terkiple eserlerini vücuda getirmiştir (İpşirli, 1999: 252-253) (Alpugan, 1999: 253) (Oral, 2006: 66) (Tekeli ve İlkin, 1999: 176-177).

Tanzimat döneminden itibaren bir yandan eski usulde tarih eserleri tertip edilirken diğer yandan Avrupa usulünden ilham alınarak tamamen modern tarzda eserler hazırlanmıştır (Kuran, 1996: 113) (Acura, 1932: 592).

XIX. yüzyılda özellikle Avrupa'da tarih yazımının belirleyici niteliği, dönemin siyasal ve toplumsal konjonktürünün en mühim olayı olan milli devletlerin doğuşudur. XVIII. yüzyılın sonlarında ilk defa Amerikan ve Fransız devrimleriyle açık bir biçimde ifade edilen modern millet kavramı ile birlikte tarih yazımı, dünyanın pek çok yerinde milletleşme sürecine eklenerek gelişmiştir. Tarih yazımı ve milliyetçilik arasındaki bu ilişki, o dönemden itibaren milli devletlin en önemli ideolojik araçlarından biri olmuştur (Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye 1318, 1900: 496-501). Osmanlı Devleti'nde ise Tanzimat döneminde tarihin kazandığı ideolojik içeriğin belirleyicisi her şeyden önce Osmanlılık siyaseti olmuştur (Taştan, 2010: 552-556).

1860'lardan sonra tarih yazıcılığında farklı bir ideoloji olan "Türkiye Türklerindir" düşüncesine ait eserler ortaya konmuştur (Kuran, 1996: 13). Bununla birlikte XIX. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinde, geleneksel hikâyeci tarih anlayışının da güçlü biçimde devam ettiği

görülmüştür. Modern tarih yazıcılığı açısından bir geçiş dönemi olmasına rağmen bizde XIX. yüzyıl tarihçiliği kişiselikten de kurtulamamıştır. Tüm eksiklerine rağmen bu yüzyıldaki gelişme ve değişim tarihçilik adına gelecekte önemli etkiler meydana getirmiştir (Arar, 1983: 33).

3.2 Askeri Tarih Çalışmaları

Tarihçi Ahmet Refik Altınay (1881-1937) mütareke döneminde, İstanbul'da yayınlanmaya başlayan Ümit Dergisi'nin 6 Aralık 1919 tarihli ilk sayısına yazdığı "Tarih-i Harbimiz" başlıklı yazısında Avrupa milletleri içinde harp tarihi yazılmamış tek milletin Türkiye olduğundan yakınmıştır (Arar, 1983: 33).

Osmanlı Devleti'nde tarih konusu uzun süre anlaşılammıştır. Devlette tarih anlayışı uzun süre hanedanın geçmişi, yani Osmanlı soyunun tarihi şeklinde olmuştur. Devlet esasen çok uluslu bir topluluğa sahip olduğundan, Türk tarihine önem verilmemiş, daha çok Osmanlı Hanedanı üzerine yapılan bir tarih anlayışı sürdürülmüştür. 1786'da meydana gelen Fransız İhtilali'nden sonra, Napoleon'un harpleri sırasında körüklenen ve filzlenen milliyetçilik cereyanları, Osmanlı Devleti'nin tebaasını oluşturan milletler üzerinde etkiler yaparken, egemen unsur Türkler uzun süre bu akıma yabancı kalmışlardır. Durum böyle olunca, Türk Milleti için milli tarih ve bu tarih içinde askeri tarih de uzun süre filzlenip gelişme imkânı bulamamıştır.

Sultan II. Mahmut döneminde 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra, Avrupa askeri teşkilatını Türk ordusunda kurma eğilimi güçlenmiş; özellikle Fransız ordusuna benzer teşkilatın kurulmasına çalışılmıştır. Fransızların 1870-1871 Savaşı'nda Almanlara yenilmesinden sonra, siyasi dalgalanmalara uyularak Prusya ordusu örnek alınmaya başlanmıştır (Erendil, 1990: 11).

Sultan II. Abdülhamit, bir süre tereddüt ettikten sonra 1882 yılında dost saydığı Alman Şansölyesi Bismarck'a başvurarak askeri uzmanlar istemiştir. Aynı yıl çeşitli ordu sınıflarına mensup yüksek subaylardan kurulan ve başkanlığını Süvari Albayı Köhler'in yaptığı bir Alman heyeti İstanbul'a gelmiştir. Bir yıl sonra da Osmanlı ordusunda uzun müddet hizmet edecek olan Colmar von der Goltz (Golç Paşa), (*Feldmareşal, Türk Müşiri. 1870-1871 Alman-Fransız Savaşı'na katıldıktan sonra 1883'te Türkiye'de görev almış; Genelkurmay Harp Tarihi Şubesinde çalışmış; Genelkurmay II. Başkanlığında, askeri öğretim kurumlarında, Türk ordusunun ıslahında görev yapmış; 1911'de Alman ordusuna katılarak Feldmareşal olmuş; 1914'de Türk Umumi Karargâhi'ne atanmış; Türk 1'nci ve 6'ncı Ordu Komutanlıklarında bulunmuş; 1916 yılında Bağdat'ta ölmüştür.*) gelmiş ve heyet başkanı olmuştur (Karal, 1962: 366).

Alman heyet başkanı Colmar von der Goltz, adını birçok askeri eğitim kurumunda yaptığı reformlarla duyurmuştu. Almanya'da bulunduğu sırada harp tarihi okutmuştu ve askeri tarih konusunda uzmandı. Berlin Askeri Üniversitesi'nde askeri tarih öğretmenliği yapmış ve bu dersleri aynı zamanda Alman İmparatoru'na da vermişti (Goltz, 1970: 21). Türkiye'deki askeri kurumlarda uygulamalı çalışmalarıyla (tatbikat, atış, harp oyunu vb.) tanınmıştı. Goltz 1907'de Harp Akademisi'nde (Erkan-i Harbiye Mektebi) tabiye ve harp tarihi derslerini nazari ve uygulamalı (tatbiki) olarak okutmuştu. 1846 yılında kurulan Harbiye'de, bir yıl sonra kurmay subay yetiştirme kararı alınmış ve 1865 yılında yapılan ıslahatla harp tarihi dersleri (Tarih-i Harp, Muharebat-i Meshure Munakasati adıyla) programlara sokulmuştu (İşkora, 1966: 13). Dolayısıyla modern anlamda Türk askerî tarih çalışmaları XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren ıslahat hareketleri ile başlamıştır. Alman Mareşali Von Moltke, 1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi'ne dair "The Russians in Bulgaria and Rumelia in 1828 and 1829" adlı eseri yazarak Türk askerî tarihine hizmet eden ilk askerî tarih yazarı olmuştur. Bu eser İngilizce olarak 1854'de Londra'da yayımlanmıştır.

Moltke'den sonra Von der Goltz "1897 Osmanlı-Yunan Harbi" adlı eseri yazmıştır. Aynı dönem (19'uncu yüzyılın ikinci yarısı) Türk askerî tarih yazarları arasında en önemli yeri Gazi Ahmet Muhtar Paşa tutmuştur. Keçecizade İzzet Paşa, Mehmet Nihat Bey, Baki Vandemir, Fahri Belen, Mahmut Muhtar Paşa gibi şahsiyetler de bu konuda önemli eserlere imza atmışlardır.

Sonuç olarak Türkiye'de teşkilatlı askeri tarih çalışmaları, askeri alanda gerçek anlamda yapılan ıslahat hareketlerine paralel olarak, özellikle Osmanlı-Prusya işbirliği ile başlamıştır. Bu konudaki öğretim öncelikle İstanbul'daki Harp Okulu (Harbiye) binasındaki Harp Akademisi (Erkan-i Harbiye Mektebi)'de ele alınmış ve önemi kavranmıştır. Bununla birlikte buradaki askeri tarih (harp tarihi) sadece bir ders konusu olmuş ve kurmay subayların fikren yetiştirilmesine yardımcı olmuştur.

Askeri tarihin teşkilat halinde ortaya çıkışı Birinci Dünya Savaşı içerisindeki ki, bu dönem Osmanlı Devleti'nin Almanya ile işbirliği yaptığı döneme rastlar. 29 Mart 1916 tarihinde İstanbul'da Karargâh-ı Umumi (Başkomutanlık-Genelkurmay)'nin 16'ncı Şubesi olarak "Tarih-i Harp" adıyla kurulmuştur. Bu teşkilatla askeri tarih olaylarına ait belgeler toplanarak arşiv oluşturulmaya başlanmıştır. Bu teşkilat kurulduktan sonra 1917'de "Harp Cerideleri ile Vesaik-i Harbiye Dosyaları Hakkında Talimat" (Harp Cerideleri ile Harp Belgeleri Dosyaları Hakkında Yönetmelik) çıkarılmış ve askeri tarih çalışmaları yönlendirilmeye başlanmıştır. Şube, 10 Kasım 1916'da Erkan-ı Harbiye-i Umumiye (Genelkurmay)'nin 8'inci Şubesi haline dönüştürülmüş ve olaylara ait belge tasnifine başlanmıştır. Olayların gruplandırılmasında; "Balkan Harbinden Önceki Harpler", "Balkan Harbi", "Birinci Dünya Harbi", "Sağlık Harp Tarihi", "Veteriner Harp Tarihi" ve "Arşiv" başlıkları saptanmıştır.

Genelkurmay Tarih-i Harp Şubesi 3 Temmuz 1920 yılında "Tarih-i Harp Tahrir Heyeti" (Harp Tarihi Yazma Kurulu) adıyla askeri tarih çalışmalarını sürdürmüştür. Kurul 1921'de "Tarih-i Askeri Encümeni", 1922'de "Tarih-i Harp Şubesi" olmuştur. Şube, 1926 yılında "Harp Tarihi Dairesi"ne dönüşmüştür. 1944 yılında Genelkurmay Başkanlığına bağlı "Harp Tarihi ve Coğrafya Encümeni", 1951'de "Harp Tarihi Dairesi" olan teşkilat, 1956'da Ankara'daki mevcut binasına taşınmıştır. 1978 yılında "Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı" adını alan teşkilat Türk Silahlı Kuvvetleri'ne askeri tarih konularında destek sağlamıştır (Erendil, 1990: 13-15). Başkanlık, Kasım 2011 itibarıyla "Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı" adını almıştır.

1916'dan günümüze Genelkurmay ATASE Başkanlığınca; Askerî Mecmua (1926-1948), Ordu Dergisi (1948-1961), Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (1952-1973), Silahlı Kuvvetler Dergisi (1919-), Harp Tarihi Belgeleri Dergisi (1973-1978), Askerî Tarih Belgeleri Dergisi (1978-2004), Askerî Tarih Bülteni (1976-2002), Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi (2003-), Kahramanlık Menkıbeleri Dergisi (1969), Savaş Menkıbeleri Dergisi (1973-1974), Atatürk Haftası Armağanı (1974-), Güncel Konular (1980-1989), Stratejik Etütler Bülteni (1967), Stratejik Etütler Dairesi Bülteni (1967-2001), Stratejik Araştırmalar ve Etüt Bülteni (2001), Stratejik Araştırmalar Dergisi (2003-) adıyla süreli yayınlar yapmıştır.

Kuruluşundan bugüne ATASE Başkanlığı tarafından Türk askerî tarihine ışık tutacak 600'den fazla kitap, kitapçık, broşür ve katalog yayımlanmıştır. Bu yayınlar; "Atatürk Serisi, Osmanlılar Dönemi, Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi Serisi, Balkan Harbi Serisi, Çanakkale Harbi Serisi, Birinci Dünya Harbi Serisi, Türk İstiklal Harbi Serisi, İkinci Dünya Harbi Serisi, Devletler Arası İlişkiler Serisi, Türk-Ermeni İlişkileri Serisi, Muhtelif Konularda Bildiriler, Muhtelif Konularda Broşürler, Strateji, Diğer Konular" olmak üzere 13 konu başlığı altında sınıflandırılmıştır.

4. Askeri Tarih

Askeri tarih, özellikle her kıtada cereyan eden ve neredeyse bütün insanlığı etkileyen bir dizi muharebelerden oluşan Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra önem kazanmaya başlamış ve genel tarih içinde kendine özgü bir anlayışa dönüşmüştür. Bilginin çoğalması ve uzmanlaşma ile birlikte genel tarihin içinden doğarak, özel tarih kapsamında gelişmeye başlamıştır. Ancak dikkat çeken husus, tarih de dâhil olmak üzere bilimlerin sınıflandırılmasında herkes tarafından kabul edilen bir ayrımın olmadığı, bu konuda bir görüş birliğinin bulunmadığıdır (Turan, 1983: 22).

Savaşlarda görünürde karşı karşıya gelen askeri güçler olsa da aslında savaşan unsurlar karşılıklı milli güç unsurlarının toplamıdır. Askeri gücü oluşturan ve onu destekleyen unsurlar; personel gücü, silah ve donatım, teşkilat, sevk ve idare, coğrafya ve arazi, halkın askerliğe karşı olan sevgisi, ulusal birlik ve beraberlik, ekonomik durum, endüstri, teknolojik imkânlar, lojistik destek vb. dir (Mütercimler, 2006: 336). Dolayısıyla savaş sadece muharebelerden oluşmamaktadır. Askeri gücü destekleyen malzemelerin ve silahların üretilmesi, askeri coğrafyanın tetkiki, ulusal kaynakların bu maksada uygun olarak kullanılması da savaşın kapsamına girmektedir. Ayrıca savaş, pürüzsüz bir şekilde halledilen ve sonuçları tam olarak çıkarılarak herkes tarafından anlaşılabilen bir olgu da değildir. Bu nedenle askeri tarih/harp tarihi incelemelerinin her zaman anlaşılması zor olan ve şüpheli olarak adlandırabilecek bir yanı bulunmaktadır. Örneğin komutanların kişisel özellikleri ve savaş esnasındaki hareket tarzları bu şüpheli durumlardan biridir (Harp Tarihine Methal, 1969: 3).

Askeri tarih “Askerler ve askerlikle ilgili her türlü olay, konu ve sorunları; ulusal gücün oluşumunu etkileyen faktörlerin, ulusal stratejinin öngördüğü hedeflerin veya bu güçleri dengeleyen otoritenin ve idealin yarattığı olanakların ışığı altında, tarih metoduna uygun biçimde inceleyen ve bu aşamada ağırlıklı olarak askeri sonuçlara varıp, her seviyede komuta kadrosunun örnekleme yoluyla sağlıklı karar verebilmesine katkıda bulunan bir tarih dalıdır” (Aktar, 1983: 3). Başka bir tanımda askeri tarih; “barışta ve seferde, milli strateji ve milli güçle ilişkili olarak muharebeler de dâhil, askeri olayları inceleyen ve askeri stratejiye ışık tutan bir tarih dalıdır” şeklinde açıklanmıştır (Erendil, 1990: 8).

Askeri tarih sadece askerler için değil, tüm toplum için önemlidir. Çağımızın simülatif harp oyunları ve harekât analizleri ne kadar faydalı olursa olsun, bir subayın savaşın insani mahiyeti hakkında fikir sahibi olması için askeri tarih mütalaasına ihtiyacı vardır. Silah tedariki, strateji, kuvvet geliştirme, askeri teori ve doktrin gibi savunma politikasının başlıca alanlarında karar verecek olanların kamu aleyhine kısa vadeli çözümlerden kaçınmaları da, askeri tarihin hem resmi yetkililere hem de kamuya sağlayacağı faydalar arasındadır (Kiszely, 2008: 27-32).

Günümüzde savaş büyük bir değişim içine girmiştir. Konvansiyonel savaşlar çoğunlukla yerini siyasi ve psikolojik unsurların askeri unsurlara daha fazla ağır bastığı savaşlara bırakmaya başlamıştır (Gray, 2000: 221). Dolayısıyla savaş kavramından sadece silahla yapılan mücadelenin anlaşılması gerekir. Modern savaşın diplomatik, ekonomik, psikolojik ve askeri olmak üzere dört yönü vardır (Edward, 2003: 136). Ayrıca bugün güvenlik kavramı, savunma kavramının önüne geçmiştir. Oluşan risk ve tehditler, hem özellikleri hem de çeşitlilikleri itibarıyla çok geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Güvenlik kavramı; ülke toprakları kadar ekonomik menfaatlerin ve refahın güvenliği, ülkenin istikrarının korunması, vatandaşların terörizme, uyuşturucu trafiğine, kaçakçılık, şiddet olaylarına karşı güvenliği gibi geniş spektrumlu bir anlayışı da ifade etmektedir.

Tüm bu gelişmelerin neticesi olarak askeri tarihin kapsamı da günümüzde çok genişlemiştir. İlk kullanıldığında daha ziyade harp tarihi anlamında kullanılmasına rağmen, zamanla harp tarihi dışında askeri güç ve askeri gücün ilişkili olduğu diğer milli güç unsurlarının da konu kapsamına dâhil edilmesiyle artık askeri tarih yeni bir ilim dalına dönüşmüştür. Bu yönü ile artık askeri tarih harp tarihi ile sınırlamak mümkün değildir. O halde günümüz ve gelecekte öğretim ve eğitimde birlikteliği sağlamak, giderek daha da uzmanlaşma ihtiyacı duyan askeri tarih için alt sınıflandırmayı oluşturmak için yeni bir bölümlenme yapılması gerekmektedir.

Harp tarihinin askeri tarihin bir alt bölümü olduğu tespitinden hareketle askeri tarihi; *harp tarihi* ve *askeri sosyal tarih* olarak ikiye ayırmak uygun olacaktır. Bu tasnif içerisinde harp tarihi başlığı altında, bugüne kadar bilindiği ve anlaşıldığı şekliyle; savaşların, savaşlarda kullanılan askeri harekât, taktik ve tekniklerin, harbin sebepleri, gelişimi ve sonuçlarının incelenmesinin, harp tarihinin konuları dışında kalan diğer askeri tarih konularının askeri sosyal tarih başlığı altında ele alınmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Askeri tarih yazma faaliyetinde uyulacak yöntem, temelde genel tarih metodolojisinden farklı değildir. Buna göre;

1. Araştırma konusunun tanımlanması ve konunun sınırlanması
2. Kaynaklardan Bilgi ve Belge Toplanması
3. Belge ve Bilgilerin Geçerliliğinin Sınanması (Dış Tenkit)
4. Belge ve bilgilerin Güvenilirliğinin Sınanması (İç Tenkit)
5. Yargılara Ulaşılması (Yorumlama)
6. Yargıların yeniden gruplandırılması (Sentez)
7. Yazım, sırasına uygun yazmak uygun olacaktır.

Askeri tarih incelemesinde esas, tıpkı genel tarihte olduğu gibi, geçmişi mukayeseli bir sentezle en doğru biçimde araştırmak ve bu sentezden günümüz ve gelecek için sonuçlar çıkararak ilgililerin kararlarına ışık tutup yararlı olmaktır (Aktar, 1983: 4).

4.1 Askeri Tarihin Konuları

Askeri tarihin konuları, özellikle kendi çerçevesi içindekiler ve ilişkisi nedeniyle ortaya çıkabilecek konular olmak üzere iki başlık altında toplanır. Askeri Konular:

1. Topyekûn harp
2. Askeri strateji
3. Muharebeler
4. Taktik
5. Teşkilat
6. Silah sistemleri
7. İstihbarat
8. Askeri personel konuları
9. Seferberlik ve lojistik
10. Moral
11. Askeri coğrafya ve topografya
12. İhtilaller/Darbeler
13. İsyandar/Ayaklanmalar ve bastırılması
14. Sıkıyönetim
15. Askeri arşiv ve müzeler
16. Askeri hukuk/Harp hukuku
17. Askeri sosyoloji
18. Askeri psikoloji

19. Harp ekonomisi
 20. Harp felsefesi
- Askeri Tarihle İlişkili Konular:
1. Jeopolitik
 2. Jeostrateji
 3. Milli strateji
 4. Milli güç
 5. Siyasi güç
 6. Ekonomik güç
 7. Teknoloji ve savunma sanayi
 8. Sosyo-kültürel güç
 9. Kriz yönetimi (Erendil, 1990: 9-10)

4.2 Askeri Tarihin Kaynakları

- Askeri tarihi ilgilendiren yazılı ve basılı eserler (Kitap, talimname vb.)
- Emirler, planlar, raporlar, kuvveler, cerideler
- Biyografiler, otobiyografiler, hatıratlar, seyahatnameler, günlükler, fotoğraf ve

filmler

- Kesif ve gözetleme raporları, haritalar, hava fotoğrafları
- Yabancı askeri tarih yazarlarının eserleri
- Esir, mülteci ve savaş muhabirlerinden elde edilen bilgiler
- Askeri hukuk belgeleri
- Basın-yayın kaynakları (dergi, gazete, tv programları, internet vb.)
- Düşmandan ele geçen silah, malzeme ve yazılı belgeler
- Vakayınameler (olayların günü gününe yazıldığı eserler)
- Ruznameler (zaman sırasına göre olayların yazıldığı defterler)
- Şecereler (soy kütükleri) ve Kadı sicilleri
- Anketler ve istatistikler
- Kalıntılar (kale, tahkimat, mevzi, siper vb.)
- Anıtlar, mezar taşları, kitabeler
- Madalya, arma, mühür ve diğer askerî eşyalar
- Sözlü kaynaklar (atasözü, destan vb.).

5. Harp Tarihi

Milli menfaatlerin tahakkuku için bir devlet veya devletler grubunun diğer bir devlet veya devletler grubuna karşı milli güçlerin tamamı veya uygun olanları kullanarak yaptığı mücadeleye harp denmektedir.

Tarihsel süreç içinde harpler, Türk tarihinde olduğu gibi tüm milletlerin devlet, fikir ve ekonomik hayatlarında önemli ve çarpıcı dönüm noktaları oluşturmaktadır. Harpler, tarihteki tüm önemli ve büyük olayların başta gelen belirleyicisi olmuş, harp tarihi aynı zamanda genel tarihin de dönüm noktalarını oluşturmuştur (Akad, 2005: 5). Ünlü Yunan filozofu Heraklitus (M.Ö.540-M.Ö.475)'un ifade ettiği gibi "Savaş her şeyin babasıdır" (Edward, 2003: 333). Diğer bir deyişle dünyanın yazılı tarihi aynı zamanda bir harp tarihidir. Harp tarihini tam olarak bilmeden siyasi, ekonomik ve hatta bilim tarihini anlamak zorlaşmaktadır. Çünkü savaşlar dünyadaki gelişimin de öncüsü olmuş ve tarihin önemli dönüm noktalarının çoğu savaşların yapıldığı tarihlerle çakışmıştır.

Yazılı tarihin 1994 yılına kadar olan son 3447 yılında, harbin görülmediği yılların sayısı sadece 268'dir. Sadece 1993 yılında, dünyada 34 değişik yer ve ülkede savaş meydana gelmiştir (Durant, 1994: 81). Daha değişik bir anlatımla; yazılı tarihin son 3500 yıllık bölümünde, sadece 270 yıl savaş görülmemiştir (Mütercimler, 2006: 125). Soğuk

Savaş olarak adlandırılan fiili durağan dönemlerde bile bu durum değişmemiştir. 1948-1991 arasında küçük güçlerin 144 savaşı olmuştur (Luttwak, 2005: 305).

Günümüzde şekil değiştirmesine rağmen savaşların önümüzdeki dönemde de devam edeceğini açıktır. Halen dünyanın çeşitli bölgelerinde, özellikle Ortadoğu’da süren çatışmalar bunun en büyük göstergesidir. Yine tüm dünyada silahlanmaya ayrılan payın giderek artıyor olması mevcut çatışmaların gelecekte daha da artacağına işaretidir.

Harp tarihi; devletlerarasında yapılan savaşların sebeplerini, cereyan tarzını ve sonuçlarını inceleyerek sonuçlarının etkilerini açıklar. Bu savaşlarda başarılı olmuş veya olamamış harekât ile her iki tarafın sevk ve idaresinin etkilerini araştırır ve komutanlık sanatına dair dersler verir (Perk, 1946: 75). Dolayısıyla harp tarihi; “Geçmişteki harpleri tahlil ve tenkit ederek neticesi üzerine tesir etmiş olan sebep ve faktörleri araştıran, tatbik edilmiş olan prensipleri inceleyen ve bunlardan dersler çıkaran bir ilim” olarak tanımlanmaktadır (Turan, 1974: 3). Harp tarihi olarak Batı dillerinde ayrı bir kavram bulunmamaktadır. Bunun yerine “Askeri Tarih” deyimini kullanılmaktadır (Necioğlu, 1983: 173).

5.1 Harp Tarihinin Konuları

- Savaşların sebepleri
- Harp öncesi askeri hazırlıklar
- Tarafların harekât planları
- Savaşların icra şekli
- Savaşların sonuçları ve etkileri
- Savaşlardaki strateji ve taktik kural değişiklikleri ile bunların değişmesine neden olan etkenler
- Silah ve silah sistemlerinde meydana gelen gelişmeler, bunların savaşlara etkileri
- Askeri teşkilatlar ve kuvvet yapılarındaki değişmeler
- Muharebe destek ve muharebe hizmet destek unsurlarının yöntem ve tekniklerindeki gelişmeler
- Askeri eğitim ve eğitim programlarındaki değişikliklerin savaşlara etkileridir.

Görüldüğü gibi harp tarihinin konuları harpler ve harplerle doğrudan ilişkili konularla sınırlıdır. Bu durumda askeri tarihin büyük kısmı “Askeri Sosyal Tarih”in inceleme alanı içerisinde kalmaktadır.

5.2 Harp Tarihi İncelemesinde Sıra

Harp tarihi incelemesinin metodu, genel tarihin metodundan farklı değildir. Ancak genel tarih içinde farklı bir uzmanlık alanı olması nedeniyle harplerin incelenirken, anlaşılabilirliği kolaylaştırmak ve tarihçilere araştırmalarında yol göstermek amacıyla harp tarihi incelemesinin aşağıdaki sıra dâhilinde yapılmasının uygun olacaktır.

5.2.1 Tarihî Gelişim

Birçok savaşın nedenleri tarihi gelişim içinde saklıdır. Genelde her savaş sonraki savaşların tetikleyicisi olmuştur. Tarihi gelişimi dikkate almadan yapılacak harp tarihi incelemesi, harbin sebeplerini ortaya çıkarma ve günümüz ile geleceğe ışık tutma bakımından yapılacak değerlendirmelerin eksik kalmasına yol açacaktır. Ancak tarihi gelişim içerisinde yalnız harbin taraflarının değil, bölgenin ve bölge ile ilişkili diğer tarihi gelişmelerin de dikkate alınması gerekmektedir. Tarihi gelişim içerisinde ne kadar geçmişe gidileceğini tarihçi belirlemelidir.

5.2.2 Harp Öncesi Gelişmeler ve Harbin Sebepleri

Harp öncesindeki durum; siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel vb. faktörler açısından anlaşılmalı ve sağlayacak zaman öncesine kadar incelenir. Bu maddede devletlerarasındaki menfaat çatışmaları, ihtilafların doğması, siyasi durumun gerginleşmesi ve tırmanmanın

seyri, harp öncesi doğan ittifaklar ve bunların oluşumu gibi olay ve durumlar araştırılır. Bunlardan harp öncesi olayların nasıl seyrettiği, ülkeler arası ilişkilerin esası, devletlerin kimlikleri, şahsiyetleri vb. konulardaki bilgiler mümkün olduğunca tarafların belgelerinden karşılıklı olarak muhakeme edilir (Görgülü, 1990: 28).

5.2.3 Harekât Alanının/Bölgesinin Etüdü

Askeri coğrafya; coğrafi faktörlerin askeri faaliyetler ve askeri harekâtın sevk ve idaresi üzerine yapacağı olumlu ve olumsuz etkileri inceleyen bir ilimdir. Maksudı ise; Askeri harekâtın sevk ve idaresi üzerinde coğrafi faktörlerin yapacağı olumlu ve olumsuz tesirleri ortaya koyarak zaferin kazanılması veya harekâtın başarılmasında bunlardan ayrı bir güç olarak istifade etmektir (Askeri Coğrafya, 1992: 8).

Bu madde hazırlanırken tarihçiler, harekât bölgesini inceleyerek askeri coğrafyanın harekâtın ve dolayısıyla harbin icrasına yönelik etkilerini ortaya koymalıdır.

5.2.4 Tarafların Kuvvet, Hazırlık ve Planları

Harp, öncesinde yapılan hazırlıkların seviyesi ve harekât planlarının uygunluğu çerçevesinde kazanılır veya kaybedilir. Yine kuvvetlerin tertip ve teşkili milli güç unsurlarının bileşiminin bir göstergesidir. Tarafların ekonomik ve teknolojik gücü kuvvetlerin nitelik ve özellikle niceliğine yansır. Bu nedenle bu maddenin hazırlanması harp tarihi açısından zahmetli ancak çok önemlidir.

5.2.5 Harbin/Harekâtın İcrası

Harbin genel icrası safhalara ayrılarak incelenir. Bunun dışında harbe ilişkin çeşitli kesitler alınarak daha ayrıntılı incelemeye tabi tutulur. Seçilecek kesitler, belirli bir safha, olay, kişi veya birlik olabilir. Harekât, istihbarat, personel, lojistik gibi ana konuların alt konularından da kesitler seçilebilir.

Harp tarihinin esasını teşkil ettiğinden bu bölümün yazılması büyük önem taşır. Mevcut arşiv dokümanlarında harbin icrasına yönelik gelişmeler yazılan emir, mesaj, rapor, hatıratlarda saklıdır. Harbin icrasının nasıl gerçekleştiğini ortaya koyabilmek için ulaşılan tüm bilgiler anlamlandırılarak bir araya getirilir. Bunu yapabilmek için tarihçinin öncelikle muharebe sahasını göz önünde canlandırması gerekir. Bu bölümün daha anlaşılır olması için öncelikle harekât planları olmak üzere, harita, kroki, çizelge vb. açıklayıcı ekler oluşturulmalıdır.

5.2.6 Harp Prensiplerine Göre Değerlendirme

Harp prensiplerine göre değerlendirme, harbin başından sonuna kadar olan gelişmelerin çeşitli başlıklar altında analiz edilmesidir. Kuvvetlerin mukayeseli olarak hangi muharebe fonksiyon alanında neleri uygun, neleri yetersiz yaptıklarını belirlemek için yapılmalıdır. Sonuç maddesi için yol gösterici mahiyettedir.

5.2.7 Sonuç

İnceleme sonucunda, harekâtın siyasi, sosyal, ekonomik, askeri, kültürel vb. çeşitli sonuçları analiz edilerek dersler çıkarılır. Günümüze ve geleceğe yansımaları değerlendirilir.

SONUÇ

Türk tarihi büyük oranda harp tarihinden meydana gelmektedir. Varlığını sürdürebilmek için Türk milleti tarih boyu savaşmak zorunda kalmıştır. Her Türk devleti bir savaş sonrası yıkılmış, yeni Türk devleti yine bir savaş sonrası kurulmuştur. Yaşam biçimi asker temelli olduğundan Türk milleti her devirde asker-millet olarak tanınmış, diğer milletler nazarında bu vasfı ile öne çıkmıştır.

Türk tarihi savaşlarla ve zaferlerle dolu olmasına rağmen ne yazık ki askeri tarih ve harp tarihi yazıcılığı yeterince gelişmemiştir. Genel tarih yazıcılığına paralel olarak

askeri tarih anlayışı da geç gelişmiştir. Bu nedenledir ki Türk tarihine ve harplerine ilişkin ayrıntılar Çin, Bizans, Rus veya Batılı kaynaklardan öğrenilebilmektedir. Bu kaynaklardaki bilgiler de çoğunlukla taraflı olduğundan birincil kaynaklar sınırlıdır.

Genel olarak Osmanlı Devleti'nde tarih yazımına ilişkin çalışmalara XV. yüzyıl sonlarında başlandığı kabul edilmektedir. Fakat bilimsel manada tarih yazımına ancak XIX. yüzyıldan itibaren geçilebilmiştir. Bu kapsamda Türk askerî tarih çalışmaları da aynı dönemde ıslahat hareketleriyle, özellikle Osmanlı ordusunun reformu için gelen Alman heyetler vasıtasıyla başlamıştır.

Askeri tarihe ilişkin ilk teşkilatlanmaya, Birinci Dünya Harbi sürerken 1916'da İstanbul'da Başkomutanlık karargâhında "Tarih-i Harp" şubesinin kurulmasıyla geçilmiştir. 1917'de harp cerideleri ve belgeleri hakkında çıkarılan yönetmelikle de askeri tarih çalışmalarına yön verilmiştir. Cumhuriyetin kuruluşu sonrası 1926'da daire seviyesine çıkartılan bu teşkilat, günümüze kadar askeri tarih ve harp tarihi alanında önemli çalışmalar yürütmüştür. Yürütülen tüm çalışmalara karşın, bunların yeterli olduğunu söylemek güçtür.

Bu alandaki yetersizliği, belirli ideolojik amaçlarla, çoğu kez gerçek olmayan, bilgi ve belgeye dayanmayan yorumlarla popüler tarihçiler doldurma eğilimdedir. Bu eğilim millet olmanın en önemli harçlarından biri olan ortak tarih bilincinin oluşumuna büyük zarar vermektedir. Giderek toplumun değişik seviyelerinde artık tarihi her olay, şahsiyet ve gelişmeye ilişkin farklı bir anlayış oluşmaktadır. Bu durumda da birleştirici özelliği olan tarih bilinci, toplumsal ayrışmanın unsurlarından birine dönüşmektedir. Ne yazık ki popüler tarihçilerin en fazla uğraş alanlarından birini, tarihteki savaşlar ve tarihi şahsiyetlerin savaşlardaki rolü teşkil etmektedir. O halde bu olumsuzlukların önüne geçmek, ortak tarih bilincini pekiştirmek ve toplumun ihtiyaç duyduğu gerçeği bilmek amacıyla yönelik olarak askeri tarih ve harp tarihi konularında yeni tedbirlerin alınmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda; askeri tarih ve harp tarihi konularında yeni bir araştırma personeli istihdam politikasının geliştirilerek uzmanlaşmanın sağlanmasının, bu konular disiplinler arası müşterek çalışma gerektirdiğinden uzman kurullar oluşturulmasının ve araştırmacılar tarafından askeri arşivlerin daha etkin kullanılmasına yönelik tedbirler alınmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

ACUN, Fatma, "Yakın Dönem Tarihi Metodolojisi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 42, Kasım 1998.

ACURA, Yusuf "Tarih Yazmak ve Tarih Okutmak Usullerine Dair", *Birinci Türk Tarih Kongresi (Konferanslar, Müzakere Zabıtları)*, Maarif Vekaleti, Ankara 1932.

AKAD, M.Tanju, *Savaş Tarihinin Dönüm Noktaları*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2005.

Askeri Coğrafya, HAK Yayını, İstanbul 1992.

AKTAR, Yücel, "Askeri Tarihin Tanımı ve Metodolojisi", *Birinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler-I*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1983.

ALPUGAN, Betül Başaran, "Genç Dönem Osmanlı İmparatorluğunda Tarih Yazıcılığı ve Tarih Kitapları", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.1, Ankara 1999.

ARAR, İsmail, "Askeri Tarihin Tarih İçindeki Yeri", *Birinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler-I*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1983.

- BREISACH, Ernest, *Tarih Yazımı*, Çev.: Hülya Kocaoluk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.
- CARR, Edward Hallet, *Tarih Nedir?*, Çev.: Misket Gizem Gürtük, Birikim Yayınları, İstanbul 1980.
- DEMİRCAN, Adnan, *Tarih ve Tarihiçi*, Beyan Yayınları, İstanbul 2016.
- DEPSEN, Kadir, *Atatürk'ün Gençliğe Işık Tutan Sözleri*, Bizbize Yayınları, Ankara 2008.
- DURANT, Will ve Ariel, *Tarihten Alınacak Dersler*, Çev.: Nejat Muallimoğlu, Bedir Yayınları, İstanbul 1994.
- EDWARD, Mead Earle, *Modern Stratejinin Yaratıcıları*, ASAM Yayını, Ankara 2003.
- EMECEN, Feridun M., *Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ve Kitapevi Yayını, İstanbul 2008.
- ERENDİL, Muzaffer, *Askeri Tarih ve Türklerde Askeri Tarih Çalışmaları*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1990.
- FLEISCHER, Cornell H., *Tarihiçi Mustafa Ali*, Çev.: Ayla Ortaç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994.
- GEZGİN, İsmail, *Aynadaki Herodotos, Heredotos'u Yeniden Düşünmek*, Güncel Yayıncılık, İstanbul 2004.
- GOLTZ, Colmar von der, *Milleti Muselleha*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1970.
- GÖKBERK, Macit, “Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk”, *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul 1983.
- GÖRGÜLÜ, İsmet, *Tarih, Askeri Tarih, Harp Tarihi, Harp Tarihine Usul ve Metod*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1990.
- GÖYÜNÇ, Nejat, “16’ncı Yüzyılda Türk Askeri Tarihi İle İlgili Yeni Kaynaklar”, *Birinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler-I*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1983.
- GRAY, Peter W. , “Why Study Military History”, *War Studies Reader From the Seventeenth Century to the Present Day and Beyond*, Ed.: Gary Sheffield, Continuum International Publishing, Londra 2010.
- GRAY, C.Hables, *Postmodern Savaş*, Çev.: Derya Kömürcü, Alfa Basım Yayını, İstanbul 2000.
- Harp Tarihine Methal, HAK Yayını, İstanbul 1969.
- HART, Liddell, *Strateji Dolaylı Tutum*, Çev.: E.Korg. Cemal Enginsoy, ASAM Yayını, Ankara 2002.
- HAYTA, Necdet, Uğur Ünal, “Modernleşme Döneminde Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, *Türkiye’de Tarih Yazımı*, Ed.: Ahmet Şimşek, Vahdettin Engin, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013.
- İNALCIK, Halil, *The Rise of Ottoman Historiography, Historians of Middle East*, Der.: BERNARD Lewis, Peter M. Holt, Oxford University Press, Londra 1962.
- KARATEKE, Hakan T., “On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Tarihyazımında Yeni Dönemlendirme Modelleri”, *Osmanlı Sarayında Tarihyazımı*, Der.: H.Erdem Çıpa ve Emine Fetvacı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014.
- İPŞİRLİ, Mehmet, *Osmanlı Tarih Yazıcılığı*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.
- İŞKORA, Muharrem Mazlum, *Harp Akademileri Tarihiçesi*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1966.

- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C: VIII, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1962.
- KASTRİTSİS, Dimitris, “Erken Dönem Osmanlı Tarih Yazımı Bağlamında Ahvâl-i Sultan Mehmed Başlıklı Tarih Destanı”, *Osmanlı Sarayında Tarihyazımı*, Der.: H.Erdem Çıpa, Emine Fetvacı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014.
- KENNEDY, Paul, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, Çev.: Birtane Karanıkçı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1990.
- KURAN, Ercüment, “Tanzimat Devri Osmanlı Tarih Yazıcılığı” *Türkiye Günlüğü*, S:42, Eylül-Ekim 1996.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir, “Vekayi’nüvis”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. XII, Ankara 2001.
- KÜTÜKOĞLU Mübahat, *Tarih Araştırmalarında Usul*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1997.
- KİSZELY, John P., “The Relevance of History to the Military Profession: A British View”, *The Past as Prologue: The Importance of History to the Military Profession*, Ed.: W. Murray-R. H. Sinnreich, Cambridge University Press, Cambridge 2008.
- LUTTWAK, Edward N., *Barış İstiyorsan Savaşa Hazır Ol*, Çev.: Melike Atik, Truva Yayınları, İstanbul 2005.
- NECİOĞLU, Safer, *Birinci Askeri Tarih Semineri Konuşması*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1983.
- MÜTERCİMLER, Erol, *Geleceği Yönetmek*, Alfa Yayınları, İstanbul 2006.
- ORAL, Mustafa, *Türkiye’de Romantik Tarihçilik (1910-1940)*, Asil Yayınları, Ankara 2006.
- ORTAYLI, İlber, *Tarih Yazıcılık Üzerine*, Cedit Neşriyat, Ankara 2011.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Osmanlılarda Tarih Yazıcılığı”, *İlim ve Sanat Dergisi*, Ağustos, İstanbul 1992.
- ÖZTÜRK, Necdet, *Osmanlılar’da Tarih Yazıcılığı Üzerine*, C:8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
- PARKER, Geoffrey, *Cambridge Savaş Tarihi*, Çev. Füsün Tayanç, Tunç Tayanç, T.İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.
- Perk, Kadri, *Tarih İlmî ve Harp Tarihinin Giriş*, HAK Yayını, Ankara 1946.
- ŞİMŞEK, Ahmet, “Giriş Ya da Herodotus’tan Bugüne Tarihyazımına Kısa Bir Bakış”, *Türkiye’de Tarih Yazımı*, Ed.: Ahmet Şimşek, Vahdettin Engin, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013.
- TAŞTAN, Yahya Kemal, *Türk Milliyetçiliğinin Sembolik Kaynakları (Yeni Osmanlıların Siyasal Söylemleri: 1860-1876)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.
- TDK Güncel Sözlük, www.tdk.gov.tr.
- TEKELİ İlhan, Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 1999.
- TOGAN, A.Zeki Velidî, *Tarihte Usul*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1985.
- TURAN, Oğuz, *Harp Tarihinin Giriş ve Metod*, HAK Yayını, İstanbul 1974.
- TURAN, Şerafettin, “Askeri Tarihin Tarih İçindeki Yeri”, *Birinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler-I*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1983.
- UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000.
- YILDIZ, Gültekin, “Bütüncül, Karşılaştırmalı ve Felsefi Bir Askeri Tarihe Doğru: Türkiye’de Askeri Tarih Araştırması ve Öğretiminin Geleceği Üzerine”, *Osmanlı Askeri Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar, Yeni Yaklaşımlar*, Der.: Cevat Şahin, Gültekin Yıldız, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012.
- YOLALICI, Mehmet Emin, “Türk Tarihinin Kaynaklarına Genel bir Bakış”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.3, Bahar, Tekirdağ 2008.